

Kasza T. Márta

Magyar értelmező képes szótár

[Szeged:] Novum, 2008. 307 p.

A szótárban – Kosztolányi óta értjük – benne van a világ; ezzel a tudattal együtt az itt szóba hozott szótárt még az is jellemzi, hogy „benne van a világban”. Már a megjelenése mozgalmas és eleven (címlapján sokszínű *ejtőernyő*, hátlapján piros *személyautó* metszete), a kemény borító papírja kézbe simul; a 25 cm-es, 307 oldalas könyv – még gyerekkézhez mérve is – kézikönyv. A belsejét ugyanez az igényesség jellemzi. Az erős, finom papírlapokat bátran lehet lapozni. A két oldal kétszer kéthasábos betűanyagát jó arányérzékkel tagolják a színes metszetek, rajzok, fotók. Hazakerülve egy családhoz, ez a könyv nem fog a könyvespolc hátsó sorában porosodni.

De nemcsak esztétikai értékei vannak a *Magyar értelmező képes szótárnak*. Ez a mű – az impresszum közlése szerint – „a *The Usborne Illustrated Dictionary* című angol képes értelmező szótár képeinek felhasználásával készült”; nem kell vizuális szakképesítés annak megítéléséhez, hogy az angol képes szótár szerkesztői értették a dolgukat.

A magyar szótár címszóanyaga – az *Előszó* első két mondatát idézve – mai és magyar. „A szótár a mai beszélt nyelv szókincséből merít. Lényegre törően magyarázza, értelmezi a magyar nyelv leggyakoribb szavainak jelentését, jelentéseit.” A „lényegre törés” szándéka eleve rendben van, hiszen a kötet szűk terjedelme a szerkesztőt lényegre kényszeríti, de egy szótárnak – mindössze 8 ezer címszóval – „mai”-nak lenni s egyúttal „leggyakoribb”-nak is nem egykönnyen lehet. Ezt azonban nem érdemes vitatni. Aki ugyanis a szótárat mint szótárat veszi kézbe (s mégiscsak ez a legjellemzőbb szótárhasználat), aligha az *asztal* szó jelentés(ei)re kíváncsi, jóllehet ez a szó valóban a leggyakoribbak közé tartozik. Kereshet viszont az ol-

vasó nagyon sok gyakran használatos idegen vagy újabb keletkezésű/jelentésű szót (talán ez is magyarázza azt a tény, hogy a szerző nem szűkítette a szótár felhasználóinak körét a gyerekekre a bevezető néhány mondatban). Keresheti például az *identitás* szót, amely ma még idegen, mégis az utóbbi évek egyik leggyakoribb szava, s nem csupán a publicisztikában. De elfogadhatjuk általánosan gyakorinak és mainak a szótár *áfa* címszavát, az *egér* szót mint ’számítógép-tartozék’-ot; a fiatalság körében a *heavy metal*-t, a pályázó vállalkozók körében a *tender*-t. Vagyis e meghatározó szempontoknak Kasza T. Márta munkája, a *Magyar értelmező képes szótár* vitán felül megfelel. És így – mivel ez a gazdag kötet bizonyára további kiadásokat is megér – talán lehet értelme néhány olyan kérdésnek, amely e szótár *képes*, valamint *értelmező* jellegéből következik

Egy szótár *képes* jellegével kapcsolatban érdemes előre bocsátani, hogy a *képeknek* itt (metszet, rajz, fotó stb.) nem a műalkotásként létrejött, hanem mindenekelőtt a tárgyi világban létező jelenségekkel s ezek ábrázolható sajátosságaival (elemeivel, színeivel, vonalival stb.) való azonosítás a szerepük. „Az óvodában – képes szótár” például (Ute Haderlein: *The Kindergarten – Able Dictionary*) a gyerekeket az óvodában őket körülvevő tárgyakkal, szereplőkkel ismerteti meg. Megismerteti természetesen a képes szótár a gyerekeket e tárgyak, tárgyi alkatrészek stb. *nevével* is. Sőt már egyes szinonim jelentések is összetelálkozhatnak azonos elnevezés alatt, ha a különböző két tárgy kézbe kerül: *körte* – (villany) *körte*; de a jelentések összefüggésére e példában elsődlegesen nem a szavak értelmezése hívja fel a gyerekek figyelmét, hanem az azonos hangalakkal megnevezett gyümölcsnek, valamint az áram által világító üvegtárgynak az alaki hasonlósága. (Aligha véletlen, hogy a generációs múltú *Ablak-Zsiráf* a maga műfaját nem képes *gyermekszótár*ként, hanem képes *gyermeklexikon*ként adja meg [Méri Ferenc – V. Binét Ágnes: *Ablak-Zsiráf Képes gyermeklexikon*]).

Mindezzel azonban semmiképpen sem azt akarom mondani, hogy egy képes szótárban nem kaphatna szerepet az értelmezés, illetőleg fordítva: egy értelmező jellegű szótárban nem lehetne feladata a képnek. Az *átló* címszó jelentését szemléltető grafika például egyetlen pillantással tisztázza a nem kis memóriapróbát (többszörös transzformációt) igénylő verbális értelmezést ('Valamely idom két nem szomszédos csúcsát összekötő egyenes szakasz.').

Egy értelmező szótár még az azonos alakú (homonim) szócikkek esetében sem zárhatná ki a képek használatát (*csap¹ – csap², fűz¹ – fűz²* stb.), jóllehet a legáltalánosabb grafika sem pótolhatja a szófajjelölés szerepét, még olyan esetben sem (pl. *ár¹, ár², ár³, ár⁴*), ahol az azonos alak valamennyi jelentése főnév. Viszont egy önmagát *értelmező* szótárnak tekintő szótár nem engedheti meg magának, hogy a címszó értelmezésének elejéről elhagyja a szófaji szerep jelölését. A *csap¹* címszó például mindenekelőtt igeként különül el a *csap²* főnévtől, s miután ez a szófaji különbség az olvasó számára egyértelmű (ige, fn), a szófajokon belüli jelentések is rendezettebben sorakozhatnak, nem úgy, mint az alábbi esetben:

„**csap 1.** Finoman megüt, meglegyint valakit. **2.** *Világraszóló lakodalmat csaptak:* rendeztek, tartottak. **3.** A víz folyását, a gáz áramlását szabályozó szerkezet: szelep. **4.** Hirtelen, nagy erővel és zajjal valahova hirtelen. *Villám csap a házba.* **5.** Fából készült rögzíték, rögzítés.”

Ezzel a szerencsétlen példával (**1.** ige, **2.** ige, **3** fn, **4.** ige, **5.** fn) nem azt akarom bizonygatni, hogy a szerző nem ismeri az *értelmező* szótár szócikkeinek szokásos alkotórészeit. A *vár* két szócikkének jelentései például szokásosan: igei majd főnévi mivoltukban sorakoznak föl, nem sokba került volna a szófajiság szokásos jelölését is feltüntetni (*vár¹* ige, *vár²* fn). A *hány* homonima értelmezései során végén pedig – talán kényserűségből? – megjelenik a szófaj is: Kérdő-

szó. (A szócikk ennél is teljesebb lehetett volna egyrészt az azonos alakúság jelölésével, másrészt az értelmezések szokásos sorrendjének betartásával: „**hány²** kérdőszó. Mennyi valamiből? Melyik szám? *Hányban lakik?*”))

A további homonimák szemlézése helyett inkább kérdezem, hogy a szerzőnek nem lenne-e érdemes – egy javított, bővített kiadás esetén – újragondolni a **hat¹** ige, **hat²** tőszám-név, **hát¹** fn, **hát²** hszó, **fél¹** ige, **fél²** I. fn, II. törtszn stb. szócikkeket is, a néhány további karaktert talán elbírnák a hasábok. De így is maradhat az egész, ahogy van. Az iskolában már a 3. osztálytól tanítjuk a főbb szófajokat. Izgalmas játék lehet elkülöníteni, majd sorba rendeztetni a *Magyar értelmező képes szótár* homonim címszavait. Bizonyára még a gyakran vagy ritkábban használatos (tréfás, bizalmas, régies, választékos stb.) *minősítések* is meg tudnák adni a gyerekek.

Megvitatásra érdemes téma viszont a szócikkek *betűrendje*. A magyar szótárakban az *a* és az *á*, valamint az *e* és az *é* betűkkel kezdődő szócikkekben ennek a két betűpárnak önmagában nincs sorrendképző szerepe, pl. *ágyúz, agyvelő; élvez, élvezényel* stb. A *Magyar értelmező képes szótár* – igaz, hogy mintegy címként együtt kiemelve – A, Á alatt **abakusztól aztékig** tárgyalja az *a* kezdőbetűs szócikkeket, majd az **ábécétől az áztat** szócikkig az *á* betűvel kezdődőket; továbbá ugyanígy E, É alatt az *e*, valamint az *é* betűs szócikkeket.

Van benne valami. Elképzelhető, hogy az ábécében egymás után következő kezdőbetűk alapján a gyerekek gyorsabban találják rá a keresett szóra. (Bár a szerző „felnőtt” emlékezete maga is zavart okoz a koncepcióban. Az **ehető** beemeli maga elé az **éhest**, amely előtt pedig csupa *e* kezdőbetűs szócikk szerepel az **ebéd**-től az **együttműködik**-ig.) Mindezzel együtt épp a szokás követése okoz következtetlenséget. A szócikkek második betűjeként már nincs sorrendalkotó szerepe a két betűpár különbségének: a *bánik* ebben a szó-

tarban is megelőzi például a *bankot*, a *béke* a *bekezdést*.

Végül néhány szót a szótárról mint kollektív műfajról. A szerző, Kasza T. Márta, aki a szótárt „írta és összeállította”, valamint a szerkesztő Bozsik Rozália a mintegy 8 ezer címszó összeválogatásával és elrendezésével lenyűgözően nagy munkát végzett, s tudjuk, hogy az ilyen méretű vállalkozások esetében hibák is becsúsznak. Ezek gyérítésére szokás *lektort* alkalmazni. Nevét az impresszum sem említi, de bizonyára sok elírást észrevett, így itt csak néhányat említhetünk meg az észre nem vettek közül. Az egyik „csak” vesszőhiba: a mondatrészek közti *vagy* kötőszó elé fölöslegesen kitett vessző. (A példákat javítva közlöm.) „Valaki arcának vagy ajkának szájjal való megérintése üdvözléskor” (**csók**), „Két vagy több eszme” (**identitás**), „Kipusztult ember-, állat- vagy növényfaj” (**kihal**) stb. Kissé „húzósaabb” – bizonyára az *-l* képzők szomszédsága miatt – az egy *-l* betűvel írt *rosszall* (**ócsárol**), illetőleg az ige kijelentő módjában álló *fogyasztja* helyett írt felszólitó módú alak: „Tejét, húsát fogyasztja az ember” (**juh**).

A *Magyar értelmező képes szótár* – említett és említés nélkül hagyott, mert kijavítható hibáival együtt – szép és hasznos kézikönyv. A címébe beleírt *értelmező* kategória a nyelvész szótáríróknak – Pusztai Ferenc, Eöry Vilma és sokan mások – bizonyára okoz némi gondot. Ha e kiadvány „Az óvodában – képes szótár” nyomán „Az iskolában – képes szótár” – vagy valami hasonló – cím alatt jelenik meg, minden a helyére kerül benne. Igaz, hogy akkor szaklapban recenzió valószínűleg nem jelenik meg róla.

B. Fejes Katalin

С. М. Колесникова

Функционально-семантическая категория градуальности в современном русском языке [A fokozás mint funkcionális-szemantikai kategória az orosz nyelvben]

Москва: Издательство «Высшая школа», 2010. 279 стр.

Szvetlana Mihajlovna Kolesznyikovának, a moszkvai egyetem professzorának a könyve a nyelvtudomány történetében először írja le egységes szempontok szerint, teljességre törekedve azt az eszközrendszert, amely az orosz nyelvben a fokozás legkülönbözőbb változatainak jelölésére szolgál. A szerző filológusoknak, főiskolai oktatóknak, doktoranduszoknak, nyelvtanároknak ajánlja a művét. A monográfia valóban széles körű érdeklődésre tarthat igényt az orosz nyelvészetrel foglalkozók táborában mind Oroszországban, mind külföldön, mert nemcsak elméleti, hanem a mindennapi életben, a nyelvoktatásban jól hasznosítható gyakorlati kérdésekkel is behatóan foglalkozik. Amint a mű címe is utal rá, az elméleti alapot a funkcionális grammatika, tehát a nyelvtannak az a változata képezi, amelynek az a célja, hogy a nyelv egyes részrendszerének, egységeinek „működését”, e részrendszerek működésének sajátosságait írja le. A szerző a fokozást – nagyon helyesen – szemantikai kategóriának tekinti, és ebből a nézőpontból kiindulva tárgyalja a fokozással összefüggő kérdéseket.

Sz. M. Kolesznyikova könyve az előszót és a bevezetést követően öt fejezetre tagolódik:

1. A fokozásnak mint grammatikai kategóriának a helye és szerepe a nyelvben
2. A fokozás szemantikája
3. A fokozás mint funkcionális-szemantikai mező
4. A fokozás kifejezésének eszközei a különböző nyelvi szinteken
5. A fokozás kapcsolata más jelentéskategóriákkal